

بسمه تعالی

قبر و قیامت با محوریت نامه امام علی (ع) به محمد بن ابوبکر

نفیسه مقدسی^۱

چکیده

محمد بن ابی بکر، یکی از رجال معروف و دلاور مردان صدر اسلام است که در زمره محبّان و ارادتمندان امیرمؤمنان (ع) بود. امام علی (علیه السلام) هنگامی که «محمد بن ابی بکر» را به فرمانداری «مصر» منصوب نمودند، توصیه هایی به ایشان کردند. هدف این مهم بررسی مفاد نامه امام علی (ع) به محمد بن ابوبکر راجع به قبر و قیامت است. روش این مهم تحلیلی توصیفی می باشد و مطالب به صورت کتابخانه ای جمع آوری شده اند. با توجه به مطالب در مقاله حاضر استنباط می شود که روزی مرگ گریبان گیر همه ما می شود و باید آمادگی های لازم را برای مرگ فراهم کنیم.

کلید واژه: امام علی (ع)، محمد بن ابوبکر، قبر، قیامت، مرگ.

^۱ طلبه سطح دو مدرسه علمیه حضرت فاطمه محدثه (س) اصفهان

این مرد جلیل القدر یعنی محمد بن ابوبکر، عظیم المنزله از خواص یاران امام علیه السلام بوده است. محمد بن ابوبکر در ذی القعدة سال حجة الوداع^۱ سال دهم هجرت در ذی الحلیفه به هنگام سفر پیامبر (ص) به حج، دنیا آمده است^۲ در سال سی و هشت هجری در زمان خلافت امیر المؤمنین علیه السلام در مصر بقتل رسیده است. هنگامی که حکومت مصر را امام علی (ع) به محمد بن ابوبکر واگذار فرموده و در این عهد نامه او را به عدالت و برابری بین مردم امر کرده پرهیزکاری و سختی مرگ و عذاب رستاخیز را یادآوری نموده، و در آخر او را به مخالفت هوای نفس و مواظبت نماز اندرز می دهد که موضوع مورد بررسی در این مقاله قبر و قیامت با محوریت نامه امام علی (ع) به محمد بن ابوبکر است.

در این مهم به بررسی نامه امام علی (ع) به محمد بن ابوبکر خواهیم پرداخت و متن نامه را بررسی خواهیم کرد که از چند قسمت تشکیل شده است که در قسمت دوم آن به دنیا طلب نبودن متقین و آخرت و قیامت اشاره نموده اند که توصیه ای برای حکومت داران کشور است. از جمله محمد بن ابوبکر در دوره حکومت محمد بر مصر چندین مکاتبه میان او و امام علی علیه السلام انجام شد که دو فقره از نامه های حضرت با محمد در نهج البلاغه آمده و بقیه در کتب تاریخی و فقهی ذکر شده است.^۳

درباب این موضوع دنبال پاسخ گویی به سوالات کلیدی همچون مفاد نامه امام علی به محمد بن ابوبکر راجع به قبر و قیامت چیست؟ شرح نامه امام علی به محمد بن ابوبکر چیست؟ قیامت را امام علی چگونه توصیف کرده است؟ موعظه امام علی درباره مرگ و قبر چه بوده است؟ ضرورت یاد مرگ چگونه است؟ از جمله اهمیت عنوان بررسی شده میتوان به نتایج مفاد نامه امام علی (ع) اشاره کرد که به حل مشکلاتی از جمله دنیا پرستی حکومت داران کمک میکند با توجه به توصیه های ایشان به محمد بن ابوبکر درباره قبر و قیامت و به عنوان راهنمایی و مبنای تصمیم گیری آنها در کشور داری کمک کند و این مهم از باب علمی اهمیت بسزایی دارد.

ضرورت این مهم از جهت انجام درست حکومت داری و یادآوری معاد و نزدیکی به تقرب خداوند است، امید است که به بالاترین کمال و تقرب به خداوند برسیم. قیامت را نام روز یا مکانی دانسته اند که مردگان پس از زنده شدن

^۱ تستری، قاموس الرجال، ج ۹، ص ۱۸

^۲ بلاذری، انساب الاشراف، ج ۱، ص ۵۳۸

^۳ ابن ابی حدید، شرح نهج البلاغه نامه ۲۷ و ۳۴

در آن روز یا مکان برای حساب و کتاب می ایستند^۱ بنابر آموزه‌های اسلام، تمام انسان‌ها به خواست الهی برای محاسبه اعمالی که در دنیا انجام داده‌اند در پیشگاه خدا جمع می‌شوند. قبل از این روز اتفاقاتی شگفت در زمین و آسمان روی می‌دهد که به اشراط الساعة معروف است. در قرآن و روایات تاکید شده که زمان قیامت، بر کسی جز خدا معلوم نیست.

قیامت حادثه‌ای است که همه اشیاء و همه انسانها را در بر می‌گیرد و واقعه‌ای است که برای کل هستی رخ می‌دهد و کل جهان وارد مرحله جدید و حیات جدید و نظام جدید می‌گردد. برای محاسبه اعمال انسان، علاوه بر اعمالی که به صورت مُجَسَّم و عینی در پیش چشم او قرار دارد، نامه اعمال انسان که تمام اعمال انسان در آن ضبط شده به او داده می‌شود. اگر این چنین مقاله‌هایی در دست نوشتن نباشند مسلمانان و حتی جهانیان حقیقت زندگی چون معاد و قیامت را از یاد برده و هیچ خط ترمزی را برای پایان زندگی در نظر نمی‌گیرند و به قبر و قیامت و سزای اعمال خویش نمی‌اندیشند. همچنین یادآوری و مرور توصیه‌های امام علی (ع) و یادآوری سختی مرگ و عذاب رستاخیز که امر نموده‌اند و اینکه ستم‌گرتین انسان‌ها در برابر خود خودشان می‌باشند؛ زیرا معصیت و نافرمانی خودشان آنها را به این روز انداخته است؛ چنانکه پیامبر اکرم (ص) در این باره فرمودند: «يَمُوتُ الرَّجُلُ عَلَى مَا عَاشَ عَلَيْهِ، وَ يُحْشَرُ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ»^۲؛ آدمی انگونه که زندگی کرده است، می‌میرد و بر همان حالی که مرده است، برانگیخته می‌شود. «ما باید پرهیزکارانی را همچون امام علی (ع) را الگو قرار دهیم و به دنیای نابود شدنی و فانی دل نبندیم و همیشه آماده مرگ بوده و آن را نزدیک بدانیم و یادآوری این که مرگ انی از ما جدا نمی‌شود و اینکه کم لطفی بشر است که از این توصیه‌ها بهره نبرد و منابعی همچون نهج البلاغه که شامل مفاد این نامه و توصیه‌های امام علی (ع) است بهره نبرد. تحقیق مزبور به دو موضوع قبر و قیامت که نتیجه و ما حصل تمام اعمال انسان می‌باشد توجه به خصوصی دارد و اعمال و رفتار و کردار آنها را حصول قیامت آنها میداند. کتاب‌ها و مقالات زیادی مرتبط با این موضوع نوشته شده از جمله آنها سیمای محمدبن ابوبکر در منابع شیعه و سنی است نوشته علی ناظمیان فرد و کتاب شرح نهج البلاغه نوشته ابن ابی حدید اما در این مهم به صورت اختصاصی به مفاد نامه امام علی به محمدبن ابوبکر راجع به به قبر و قیامت می‌پردازیم. تمایز این مهم در مقالات مرتبط با موضوع مقاله در این مورد است که با عنوان کردن دقیق توصیه‌های امام به محمد بن ابوبکر باعث تلنگری به مردم شود زیرا با توجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی امروز افراد و ساختار حکومت داری جهان به نظر می‌آید که نتایج تحقیقات قبلی با شرایط فعلی تفاوت دارد به همین دلیل این مهم را در شرایط فعلی مورد بررسی

^۱ لاهیجی، گوهر مراد، ص ۶۵۴

^۲ حلی، تنبیه الخواطر، ج ۲، ص ۱۳۳

قرارخواهم داد ؛ زیرا امام به محمد بن ابوبکر توصیه های زیادی کرده است ولی در این مهم به قیامت و قبر به صورت اختصاصی میپردازیم.

متن نامه امام علی (ع) به محمد بن ابوبکر

امام علی (ع) در سال ۲۶ و به روایتی در سال ۲۷ محمد بن ابی بکر را فرمانروای مصر کرد. دستور العمل سیاسی که امام برای محمد بن ابی بکر تنظیم کرده بودند بسیار مفصل تر از آن چیزی است که سید رضی در نهج البلاغه آورده اند . امام در متن نامه به وی این چنین فرمودند :

فَاخْفِضْ لَهُمْ جَنَاحَكَ وَ اِنْ لَهُمْ جَانِبَكَ وَ اُبْسِطْ لَهُمْ وَجْهَكَ وَ اَسِ بَيْنَهُمْ فِي اللَّحْظَةِ وَ النَّظَرَةِ حَتَّى لَا يَطْمَعَ الْعُظَمَاءُ فِي حَيْفِكَ لَهُمْ وَ لَا يَبْئَسَ الضَّعَفَاءُ مِنْ عَدْلِكَ عَلَيْهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُسَائِلُكُمْ مَعَشَرَ عِبَادِهِ عَنِ الصَّغِيرَةِ مِنْ أَعْمَالِكُمْ وَ الْكَبِيرَةِ وَ الظَّاهِرَةِ وَ الْمُسْتَوْرَةِ فَإِنْ يُعَذِّبُ فَأَنْتُمْ أَظْلَمُ وَ إِنْ يَغْفُ فَهُوَ أَكْرَمُ وَ اعْلَمُوا عِبَادَ اللَّهِ أَنَّ الْمُتَّقِينَ ذَهَبُوا بِعَاجِلِ الدُّنْيَا وَ آجِلِ الْآخِرَةِ فَشَارَكُوا أَهْلَ الدُّنْيَا فِي دُنْيَاهُمْ وَ لَمْ يُشَارِكُهُمْ أَهْلُ الدُّنْيَا فِي آخِرَتِهِمْ سَكَنُوا الدُّنْيَا بِأَفْضَلِ مَا سَكَنَتْ وَ أَكَلُوا بِأَفْضَلِ مَا أَكَلَتْ فَحَظُّوا مِنَ الدُّنْيَا بِمَا حَظَّى بِهِ الْمُتَرَفُّونَ وَ أَخَذُوا مِنْهَا مَا أَخَذَهُ الْجَبَابِرَةُ الْمُتَكَبِّرُونَ ثُمَّ انْقَلَبُوا عَنْهَا بِالزَّادِ الْمُبْلَغِ وَ الْمَنْجَرِ الرَّايِحِ أَصَابُوا لَذَّةَ زُهْدِ الدُّنْيَا فِي دُنْيَاهُمْ وَ تَيَقَّنُوا أَنَّهُمْ جِيرَانُ اللَّهِ غَدًا فِي آخِرَتِهِمْ لَا تُرَدُّ لَهُمْ دَعْوَةٌ وَ لَا يَنْقُصُ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنْ لَذَّةٍ فَاحْذَرُوا عِبَادَ اللَّهِ الْمَوْتَ وَ قُرْبَهُ وَ أَعِدُّوا لَهُ عِدَّتَهُ فَإِنَّهُ يَأْتِي بِأَمْرٍ عَظِيمٍ وَ خَطْبٍ جَلِيلٍ بِخَيْرٍ لَا يَكُونُ مَعَهُ شَرٌّ أَبَدًا أَوْ شَرٌّ لَا يَكُونُ مَعَهُ خَيْرٌ أَبَدًا فَمَنْ أَقْرَبُ إِلَيَّ الْجَنَّةِ مِنْ عَامِلِهَا وَ مَنْ أَقْرَبُ إِلَيَّ النَّارِ مِنْ عَامِلِهَا وَ أَنْتُمْ طُرْدَاءُ الْمَوْتِ إِنْ أَقَمْتُمْ لَهُ أَحْذَكُمْ وَ إِنْ فَرَرْتُمْ مِنْهُ أَدْرَكَكُمْ وَ هُوَ الزَّمُ لَكُمْ مِنْ ظِلِّكُمْ الْمَوْتُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِيكُمْ وَ الدُّنْيَا تُطْوِي مِنْ خَلْفِكُمْ فَاحْذَرُوا نَاراً قَعْرُهَا بَعِيدٌ وَ حَرُّهَا شَدِيدٌ وَ عَذَابُهَا جَدِيدٌ دَارُ لَيْسَ فِيهَا رَحْمَةٌ وَ لَا تُسْمَعُ فِيهَا دَعْوَةٌ وَ لَا تُفْرَجُ فِيهَا كُرْبَةٌ وَ إِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ يَشْتَدَّ خَوْفُكُمْ مِنَ اللَّهِ وَ أَنْ يَحْسُنَ ظَنُّكُمْ بِهِ فَاجْمَعُوا بَيْنَهُمَا فَإِنَّ الْعَبْدَ إِذَا كَانَ يَكُونُ حُسْنُ ظَنِّهِ بِرَبِّهِ عَلَيَّ قَدَرِ خَوْفِهِ مِنْ رَبِّهِ وَ إِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ ظَنًّا بِاللَّهِ أَشَدَّهُمْ خَوْفًا لِلَّهِ وَ اعْلَمُوا يَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ ؟

أَيُّ قَدْ وَلَّيْتُكَ أَعْظَمَ أَجْنَادِي فِي نَفْسِي أَهْلَ مِصْرَ

فَأَنْتَ مَحْقُوقٌ أَنْ تُخَالَفَ عَلَيَّ نَفْسِكَ وَأَنْ تُتَفَيَّحَ عَنْ دِينِكَ وَلَوْ لَمْ يَكُنْ لَكَ إِلَّا سَاعَةٌ مِنَ الدَّهْرِ وَلَا تُسْخِطِ اللَّهَ بِرِضَا أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ فَإِنَّ فِي اللَّهِ خَلْفًا مِنْ غَيْرِهِ وَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ خَلْفٌ فِي غَيْرِهِ صَلِّ الصَّلَاةَ لَوْ قَتَلَتْهَا الْمُؤَقَّتُ لَهَا وَلَا تُعَجِّلْ وَقْتُهَا لِفِرَاقٍ وَلَا تُؤَخِّرْهَا عَنْ وَقْتِهَا لِاشْتِغَالٍ وَاعْلَمْ أَنَّ كُلَّ شَيْءٍ مِنْ عَمَلِكَ تَبِعٌ لِصَلَاتِكَ.»

این فرمانی است که امیر المومنین "علیه السلام" به محمد بن ابی بکر در زمانی که از طرف وی والی مصر بود نوشت:

با مردم فروتن و نرم و گشاده‌روی باش، و در لحاظ و نظر با همه یکسان، تا بزرگان در تو طمع ستم نکنند، و ناتوانان از دادت ناامید نشوند، چه خدای بزرگ از کار بزرگ و کوچک و پوشیده و آشکار شما می‌پرسد پس اگر شکنجه دهد به ستم ما است و اگر ببخشد به کرم او است.

ای بندگان خدا بدانید که پرهیزکاران هم دنیا دارند و هم آخرت را، چه شریک اهل دنیا در دنیایشان بودند و اهل دنیا با آنان در آخرتشان شریک نیستند.

در دنیا به بهترین وجه زیست کردند و بهترین غذا خوردند و بهره که خوش‌گذرانان داشتند نیز داشتند، و آنچه که گردنکشان خودبین از دنیا گرفتند نیز گرفتند، سپس از آن کوچ کردند با توشه رسا و بازرگانی سودمند، مزه ترک دنیا را چشیدند، و به مقام یقین همجواری خدا در آخرت رسیدند. خواسته‌شان رد نمی‌شود و بهره لذتشان کم نمی‌گردد، پس ای بندگان خدا از مرگ و زود فرا رسیدنش بترسید و زاد و توشه راه گرد آورید زیرا مرگ امر بزرگی در پیش دارد که آن تا ابد یا خیر بدون شر است، یا شر بدون خیر، چه کسی به بهشت به سازنده آن نزدیکتر است؟ و چه کسی باتش بفراهم کننده آن. بدانید که شما رانده مرگید اگر بایستید بگیرد و اگر بگریزد برسد از سایه شما بشما وابسته‌تر است. مرگ به پیشانوی تان گره زده است و دنیا طومار عمرتان را در می‌نوردد پس بترسید از آتشی که ته آن دور است و سوزندگیش سخت و شکنجه‌های آن پی در پی. سرایی که در آن رحمت نیست، و گوش به گفتار کسی داده نمی‌شود و اندوهی گشوده نمی‌شود اگر می‌توانید هم سخت از خدا بترسید و هم نیک بدو خوش گمان باشید که خوش گمانی بنده بخدایش باندازه ترسش از او است، آنکس خوش گمان‌تر است که ترس او بیشتر است.

بدان ای محمد بن ابی بکر که ترا بر بزرگترین سپاهیانم در نظرم یعنی مردم مصر ولایت دادم لذا برای سزاوار این است که از خود روگردان باشی و دینت را نگهبان اگر چه ساعتی بیش از عمرت نمانده باشد پس خدا را بخرسند داشتن آفریده‌اش بخشم می‌اور چه عوض از خدا توان یافت و از غیر او نمی‌توان.

این آیات مینویسد: «معنای اینکه عملی برای "وجه الله" انجام شود این است که انگیزه فاعل در انجام آن عمل، تنها و تنها حبّ الهی و جلب رحمت و خوشنودی او باشد^۱. مطابق روایات صحیح، این آیات کریمه درباره حضرت علی و فاطمه زهرا سلام الله علیهما و دو فرزند بزرگوارشان امام حسن و امام حسین علیهما السلام نازل شده است. آری کسی که از خدا و روز قیامت میترسد نه تنها از اضافه زندگی خود در راه خدا انفاق میکند، بلکه آنچه را شدیداً به آن نیازمند است در راه پروردگار خویش میدهد، آن هم با اخلاص کامل، نه انتظار پاداشی دارد، و نه حتی اظهار تشکری، و این نشان میدهد که ایمان به آن روز بزرگ چه انگیزه نیرومندی برای توجه به نیکیها و خلوص نیت است.

۴. احیای انسان و حیات قلبی و معنوی او

قلب و روح حقیقت ما را تشکیل میدهد و حیات واقعی انسان، نه به حیات ظاهری، بلکه به حیات باطنی و روحی او بستگی دارد. کسانی که قلبشان با یاد خدا و ایمان به معاد و قیامت زنده باشد، حقیقتاً زنده اند، اما اگر انسانی قلباً به خداوند و روز قیامت ایمان نداشته باشد، اگر چه به ظاهر در جامعه رفت و آمد دارد، اما در حقیقت جنازه ای است متحرک که در میان زنده ها راه میرود. معیار زنده و مرده بودن اشخاص، زنده و مرده بودن قلوب و باطن آنهاست. یاد مرگ قلبها را زنده، جان دادن را آسان، هواهای نفسانی را خاموش و غفلت را از قلبها دور می سازد: قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: «أَكْثَرُوا ذِكْرَ الْمَوْتِ، فَمَا مِنْ عَبْدٍ أَكْثَرَ ذِكْرَهُ إِلَّا أَحْيَا اللَّهُ قَلْبَهُ وَهُوَ عَلَى الْمَوْتِ»^۲ مرگ را فراوان یاد کنید؛ زیرا هیچ بنده ای آن را بسیار یاد نکرد، مگر این که خداوند دلش را زنده گردانید و مردن را بر او آسان ساخت.

همچنین امام صادق علیه السلام می فرماید: «ذَكَرُ الْمَوْتِ يُمِيتُ الشَّهَوَاتِ فِي النَّفْسِ وَ يَقْطَعُ مَنَابِتَ الْعَفَلَةِ وَ يَقْوِي الْقَلْبَ بِمَوَاعِدِ اللَّهِ وَ يَرْقِي الطَّبْعَ وَ يُكْسِرُ أَعْلَامَ الْهَوَى وَ يُطْفِئُ نَارَ الْحِرْصِ وَ يُحَقِّرُ الدُّنْيَا وَ هُوَ مَعْنَى مَا قَالَ النَّبِيُّ فِكْرُ سَاعَةِ خَيْرٍ مِنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ»^۳ یاد مرگ شهوات را در درون آدمی می میراند، و ریشه های غفلت را از دل برمی کند، قلب را به وعده های الهی نیرومند می سازد، و به جان نرمی و لطافت می بخشد، نشانه های هواپرستی را درهم می شکند، آتش حرص را خاموش و دنیا را در نگاه آدمی کوچک می سازد، و این معنای سخن پیغمبر (ص) است که گفت: ساعتی فکر و اندیشه از یک سال عبادت برتر است.

۵. اجتناب از ظلم و تعدی به غیر

^۱ طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۲۰۴

^۲ متقی هندی، کنز العمال، ۴۲۰۹۶

^۳ مجلسی، بحار الانوار، ج ۶، ص ۱۳۳

قرآن کریم میفرماید :

« وَبَلِّ لِلْمُطَفِّفِينَ، الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ، وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ، أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ، لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ، يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ^۱ ؛ وای بر کم فروشان، که چون از مردم پیمانه ستانند، تمام ستانند، و چون برای آنان پیمانه یا وزن کنند، به ایشان کم دهند. مگر آنان گمان نمی دارند که برانگیخته خواهند شد؟ [در] روزی بزرگ: روزی که مردم در برابر پروردگار جهانیان به پای ایستند. »

این آیات کم فروشان را تهدید میکند و هشدار میدهد که مگر آنان گمان نمی کنند که برانگیخته خواهند شد؟ خداوند با این آیات میخواهد آنان را به تفکر وادارد تا از بین بردن مال و حقوق دیگران دست بردارند. این آیات نشان میدهند که ایمان به قبر و قیامت و زنده بودن این ایمان در دل و عقل افراد چقدر میتواند در مبارزه با مفاسد اجتماعی نقش ایفا کند. مومنان با ایمان زنده ای که همه وجودشان را فرا گرفته نه تنها مراقب رفتارهای شخصی خود هستند، بلکه تلاش میکنند در جامعه گناهی از سوی دیگران انجام نگیرد، چرا که گناهی مانند کم فروشی، ربا، رشوه، بی حجابی، دزدی، و... از آن دسته گناهی است که اگر در جامعه شیوع یابد، فضای جامعه را آلوده و جامعه را به ابتذال می کشاند. ایمان به معاد و یاد آوری مرگ اثر بازدارنده مهمی در ترک ظلم و غصب حقوق مردم دارد. قطعاً افرادی که در جامعه به فساد می پردازند حتماً منکر معاد و روز قیامت نیستند، بلکه گاهی انسان بر اثر ضعف ایمان و فراموشی مرگ مرتکب این گناهان میشود و همان گونه که قبلاً اشاره شد باید تلاش کرد تا همواره ایمان در قلب زنده و تأثیر گذار باشد.

نتیجه :

با توجه به مطالب گفته شده در بررسی موضوع مفاد نامه امام علی علیه السلام به محمد بن ابوبکر راجع به قبر و قیامت استنباط می شود که محمد فرزند ابوبکر در خانه حضرت علی (ع) تربیت شده و از یاران وفادار ایشان است و امام علی علیه السلام محمد بن ابوبکر را به سرپرست بزرگترین لشکرش در مصر قرار داد و از او خواست که با خواسته های دل مخالفت کند و زین خود دفاع کند هر چند ساعتی از عمرش باقی نمانده باشد. اینگونه نیست که خداوند از نامه اعمال ما بی خبر باشد کوچک و بزرگ اعمال ما قابل رویت می باشد و به طوری که انسان را به تعجب وامی دارد و غیابتی در کار است و قیامت و آخرت مخصوص کسانی است که منحصرأً دنیا را نخواستند خداوند دنیا را برای مومنان حرام نکرده است حتی کسانی که حلال دنیا را بر خود تحریم می کنند را سرزنش کرده و به مرگ و نزدیک بودن مرگ توجه داشته است و برای آن فرموده که توشه بگیرید که مرگ همراه یک دگرگونی بزرگ زندگی انسان است که نزدیک می شود و خیر و شر قیامت نیز نسبی نیست . خیرش همراه با شر نیست و شرش همراه با خیر نیست و بهشت را به بها می دهند و بهای آن عمل است و با یاد آوری مستمر مرگ و

^۱ سوره مطففین ، آیات ۱ تا ۶

قیامت از آثار ان که در نهایت به رضایت خدا ختم میشود بهره مند شویم و بدانیم که هرچه که عمل بیشتر انجام دهیم به خیر نزدیک‌تریم؛ پس از خدا هم خوف داشته باشیم و هم حسن ظن به خدا داشته باشیم تا بهترین سرانجام را برای ما رقم بزند.

منابع

*قران کریم

* نهج البلاغه

- ۱- اصفهانی، ابوالفرج، **مقاتل الطالبین**، بی جا، جعفری راد، ۱۳۸۷ ه ش
- ۲- ابن ابی حدید، **شرح نهج البلاغه**، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران، انتشارات نی، ۱۳۸۶ ه ش
- ۳- ثقفی، ابراهیم بن محمد بن سعید بن هلال، **الغارات**، بی جا، عطارد، ۱۳۷۳ ه ش
- ۴- خویی، سید ابوالقاسم، **معجم الرسال الحديث**، بی جا، موسسه الخویی اسلامی، ج ۱۴، ۱۴۱۳، بی تا
- ۵- ایتی، عبدالمحمد، **الغارات**، ترجمه ایتی، ج ۱، تهران، وزارت ارشاد، ۱۳۷۴ ه ش
- ۶- ناظمیان فرد، علی، **سیمای محمد بن ابو بکر در منابع سنی و شیعه**، دوره ۳، ش ۱۲، ۱۳۷۱
- ۷- شریف الرضی، محمد بن حسین ن، **نهج البلاغه**، هجرت، قم، ۱۴۱۴ ق
- ۸- مامقانی، عبدالله، **تنقیح المقال فی علم الرجال**، نجف، مطبعة المرتضویه، بی تا.
- ۹- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، **بحار الانوار**، تهران، وزارة الثقافة و الارشاد الاسلامی، ۱۳۶۸ ش.
- ۱۰- حرزالدین، محمد، **مراقد المعارف**، تحقیق محمد حسین حرزالدین، قم، منشورات سعید بن جبیر، ۱۳۷۱ ش.
- ۱۱- مفید، محمد بن محمد، **الأمالی**، تحقیق علی اکبر غفاری و حسین استاد ولی، قم، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق.
- ۱۲- نصر بن مزاحم منقری، **وقعة صفین**، تحقیق عبدالسلام محمد هارون، قم، مؤسسه العربیة الحديثة للطبع و النشر و التوزيع، ۱۳۸۲ ق.
- ۱۳- مادلونگ، ویلفرد، **جانشینى حضرت محمد صلى الله عليه و آله**، ترجمه احمد نمایی، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷ ش.
- ۱۴- شوشتری، محمد تقی، **قاموس الرجال**، بی جا، موسسه نشر اسلامی، ۱۳۷۸ ه ش

- ۱۵- بلاذری ، احمد بن یحیی، **انساب الاشراف**، لبنان بیروت ، المعهد الالماني للابحاث الشرقيه ، ۱۴۲۹ هـ ق
- ۱۶- هندی، علاءالدین الممتقی بن حسام الدین ، **کنز العمال فی سنن الاقوال و افعال** ، لبنان ، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۹ هـ ق
- ۱۷- لاهیجی، ملا عبد الرزاق فیض، **گوهر مراد**، تهران ، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ، ۱۳۷۳ هـ ش
- ۱۸- حلّی، ورام بن ابی فارس ، **تنبيه الخواطرو نزهه النواظر**، قم، مكتبه الفقيه ، بی تا
- ۱۹- شعیری ، محمد بن محمد ، **جامع الاخبار** ، عراق نجف، المطبعه الحیدریه ، بی تا
- ۲۰- طبرسی، حسن بن فضل ، **مکارم الاخلاق**، بی جا ، شریف رضی ، بی تا
- ۲۱- طباطبائی ، سید محمد حسین ، **تفسیرالقران فی المیزان** ، بی جا ، اسماعیلیان ، دار الکتب الاسلامیه ، ۱۳۶۰ هـ ش